

Stolac

Rođen sam 1929. godine. Živio sam u Stocu sa ženom i ćerkom. Radio sam u jednoj firmi od 1000 radnika. Imao sam dobar stan, dobar standard. Išao sam svugdje i školovo se po svijetu.

U mom gradu bilo je dosta različitih fabrika. To je grad jako fin, ko je gođ došao sa strane, sviđa mu se taj grad. Fin narod, jedna mala tradicija kulture miroljubljivoga naroda. Tu je bilo i Srba, i Hrvata i Muslimana, sve zajedničko. Ljudi su živili fino, zajedno, ko jedna porodica. Nisam se bavio politikom, nisu ni moji drugovi.

Bilo je mješano stanovništvo u mojoj opštini, Srbi, Hrvati, Muslimani. Ja sam više išo u crkvu nego u džamiju. Ja sam Musliman. Moj otac je bio trgovac i znam za vrijeme stare Jugoslavije bilo mi je desetak godina, ja sam išo u crkvu. Moja je kuma katolkinja. Kad pomislim na tu moju kumu i moju majku umrlu, to su ko dvije majke moje. Katolici i muslimani su živjeli bez problema, i svi pravoslavci. Što se tiče lidera i poltičara ja bi mogo reći, nikog ne smijem pohvaliti. Skoro ni jedan ne valja. Neki nisu totalno griješili. Oni su ovo sve uradili, mi ne bi ništa uradili. Kad je se zaratilo u aprilu '92. god. mi smo mislili da će to trajati samo dva mjeseca. U nas je prva struja došla od pravoslavaca, Srba, četnika. Svi Srbi pokupili veš, pa u kamione. Idu za Crnu Goru, Srbiju... Oni su znali šta se sprema jer im je Karadžić i Milošević kazao da će Velika Srbija biti. Kaže "Mi moramo ići, nama je naređeno da se povučemo iz Stoca i Čapljine, svi Srbi!" Kroz pet dana nestade ovaca, konja, krava, volova. Odoše za Gacko, Bileću, Ljubinje, gdje su srpske opštine. Srbi odoše gore, ostavili Muslimane i Hrvate. Kad su Srbi udarili onda su stvarno udarili po Hrvatima, a mi Muslimani digli ruke. Niko ti ništa ne kaziva, kad počeše padati granate.

Kad je rat počeo, bilo je straha u Stocu. Upravnik doma iznio veliku zastavu Crvenog krsta i postavio je na Dom zdravlja. Kaže niko ne sme napustiti Stolac, nema ovde rata, ovde je zastava Crvenog krsta, niko ne smije. Kad sa planine granata hop na zastavu. Zastava ode. Ondi ubi ovo, ubi ono, ondi kravu, ondi kera, ondi na most, ondika ženu rani...Tad smo mi pobegli, ja, ženu i ćerku na jedan traktor da bježe, oni neće bez mene. Dođoše neki srpski komandanti, jami moja kola u Stocu, jami tvoja, jami onoga...Nemamo mi naoružanja nikakvog, jedino sjekiru. Srpski komandant našo komandira milicije u Stocu Muslimana i kaže gdje goć ko ima oružje da ga preda, ko ne preda iće u zatvor. Svak se prepo. Stolac je osto ni jednog pištolja, ni puške nije bilo.

Kad smo ja i moja porodica otišli u Čapljinu, nešto naroda je ostalo, nešto je bježalo, neko u Čapljinu, neko u Mostar... Kad je došo HVO u Stolac, oni su ono naroda što je ostalo u Stocu potrpali u zatvore. Nas koji smo bili u Čapljini pozvali su dođu u Stolac, u fabriku, i da počnu radit. Oni su tu veliku fabriku zgradili žicom, a mi nismo znali da ćemo mi tu u zatvor. U mene žena pošla da se vrati u

Stolac, a ja velim "Ne!" Koji su bili vraćeni u Stolac oni su totalno slabo prošli. Dva puta sam išao u Stolac dok sam mogao.

U Čapljini sam bio do sedmog-osmog mjeseca '93. Tu sam bio zatvoren dva, tri puta. Muške su jamili u logor u Dretelj i Gabelu, a žene i djecu su tu zatvorili. Boban je reko to što ima malo Muslimana, on sve to može potamanit.

Jednom sam otišo u knjižari u Čapljini da kupim ljepilo, kad nisam znao, vako jedan ustaša stoji kod vrata. Samo gleda, a drugi mu kaziva da smo mi iz Stoca. Kaže meni, šta ćeš ti ovde. Velim da kupim to ljepilo. Pođi sa mnom, kaže.

Gledam u civilu, a on mene odvede u zatvor. Bio sam 22 dana u zatvoru. Jednom sam bio pet dana, a jednom sam sa cijelom familijom bio zatvoren u veliki silos gdje nas je dvije hiljade. Vidiš nane u dekama, djeca vrše nuždu, nema otvarat vrata.

U Čapljini su bile humanitarne organizacije, Merhamet i Karitas. Muslimani su imali sve u rukama, nisu nam dali. Upravnica socijalnog, ona je meni dva, tri puta spasila život. Davali nam hranu i konzerve i sve. Bilo je teško snalaziti se u Čapljini. Čerka dobi temperaturu jednom i ja velim idem u zlataru u Čapljinu da prodam zlatani prsten koji sam nosio 46 godina. Kažem ja jednoj finoj curi koja radi u zlatari "Izvinite, kupujete li vi zlato?" Kupujem. "Ja bi", velim, "prodo ovi prsten, koliko vredi?". Uze ona, kaže "Toliko kuna, al nemam sad novaca". Kažem ja meni treba odma novac. Ona uze i otvori novčanik svoj "Evo vama pola para, ako vam se žuri". Prsten nije uzela, kaže "Vi nosite, pa dođite oko dva sata!" Ja velim hvala. Ja kupio čerki onda malo limuna, naranača i čokoladu. Samo da spasim djetetu život. Eh kad sutra, prekosutra, ova kuma kaže meni "Ja vas znam odnelke". Kaže "kako živite?". Pa kažem, "Tako i tako". Kaže meni ona "Dođite sutra, u crkvi daju! Čim ja vas vidim u redu, u koloni, pa bilo nas pedeset, šeset, ti unijdi, čim ja dođem do vrata ja ću dva cekera i dat". Ta kuma katolkinja, fino jedno čeljade. Došo ja ženi, kaže žena "Šta je to?". Ja dva cekera, velim "Ovo mi je kuma dala". Tamo sami katolici, a vamo Muslimani, a ne da ti šaku mlijeka u prahu, najbliža moja komšinica. Hoću da kažem ima i naših beštija.

Sada živim ovde u kampu. Kad sam došo '93. godine bio sam kod brata desetak dana. U njega je mali stan i on me je nekako uspio smjestit u ovaj kamp. Sad mi je najteže, ali dobro mi je. Meni je drago s ljudima da popričam, jer sam cjeli život sproveo sa ljudima.

Kad sam prvu penziju dobio, ima dvije, tri godine, bila je četri marke. Ovde su tad bili Norvežani, fala im, to su dobri ljudi. Pomogli su nam kad je meni trebalo za oko da se operiše, Norvežani su me vodili u Tuzlu. Dali su nam da se smjestimo, dali hranu, deke, posteljину... Eh, sad ti je moja penzija 140 maraka.

Moja je kuća porodična, djedovina ili babovina, porušena. Imao sam državni stan, kadrovski gdje smo živili ja, žena i čerka, 64 kvadrata. Dvajest godina sam živio u njemu.

Svoju kuću sam vidio '93. godine, možda peti, šesti mjesec. Išo sam jednom, to kad sam zatvoren u Stocu bio. Onda nisu nam ni dali u Stolac.

Vratićemo se i bi se vratio. Vratićemo se, što ono kažu i odma, i sada i objedni.

Još nisam izgubio nadu. Jedino, mogle bi te svjetske sile malo više da stisnu ove

naše. Po ovim našim, bogami, teško... Jedino Amerika, Engleska, Francuska i ove sile, pa malo da uhvate ove za uho pa da kaže, tako se možemo vratiti. Nadam se da ćemo se vratiti, ako bog da.

Meni je najviša briga što smo svi izgubili živce. Izgubio sam živce kao za deset godina, baš u ovim barakama, u Kaćunima, u ovom brdu. Ne vidiš čak ni aviona nad sobom. Nemam ja nikakvi kontakata. Onda brige mi je moje ovo dijete, da makar ona, ako ništa drugo, da izađe mi na put, da je školujem. I žena mi je, boga mi, izgubila živce. Imam problem za oko, to me muči. Sreća mi je ako me posluži ovo oko. Primam inekcija u oba oka. Kad sam izašao iz zatvora, kad me je bacio ustaša niz stepenice, zgrušala mi se krv. Čak su me htjeli poslat u Ameriku, al ovi svi stručnjaci kažu, moreš ić u Ameriku ali će ti pokvarit oko. Kažu mi najveći ti stručnjaci u Tuzli, ne diraj samo more bit gore. Sad moram malo pripaziti tjak, hranu, radi sikiracije, radi problema. Polako, e tako, samo polako.

Što se tiče budućnost, čekam da naša vlada, uz pomoć Amerike, malo ovo sredi.

Ja sam nedavno bio kod braće u Mostaru. Vidim u Mostaru se ljudi zalažu za tu Federaciju, a boga mi, ako tu ne ufati Amerika, pa po našim, teško će ići.

Zašto je bio rat, to cjepanje te Bosne i Hercegovine, da budem pošten ne znam...Rećemo kad bi u nas, u Hercegovini, nekoliko bandita skinuli, boga mi bi bilo bolje.

Kad bi ja sad došao u Stolac, imam ja tri, četiri Hrvata, đe bi ja, žena i ćerka mogli spavat, oni bi me branili. Jedan je Hrvat, moj komšija, kad su zapalili kuću povikao "Beštije jedne, to je Ali bega Alije", tako su ga ta nekoliko Hrvata ubili, da je kroz pet dana umro. Ja bi mogo po tim poštenim ljudima doć. Samo mi je želja jedina da dođem kući dok mi je ispravno ovo oko. A posle, krepo li krepo.

Ja nemam ovde, nikakvo srce ovde. Ovde ima ljudi, neko 50 kilometara, neko dvjesta, čak sam ja sa tristo kilometara udaljen. Možeš misliti kako je meni ovde. Ja sam svjestan da mi je ovo oko otkazalo, sad meni treba dosta dobre hrane, meni treba kućna domaća juha da je pojedem. Ja sam pet godina ovde jeo grah-riža, grah-riža. Kad sam došao ovde '93. god. nisam imo hljeba. Ja sam jednom dobio onu konzervu '94. godine, to je konzerva bila za mjesec dana. Ja sam tu konzervu pojeo. Kaže ćerka "Tata šta to radiš, to ti je za mjesec dana?!" Ja primam penziju i žena ima ta primanja oko 40, 50 maraka. Ja moram djetetu kupiti. Mi fino živimo, ne patimo se. Što se tiče mene, samo kupim žilet da se obrijem i to je sve. Ja moram kupiti djetetu jaje, trebam kupiti bananu je li, trebam kupiti vegetu, germu. Od ti moji primanja ja moram svaki dan ćerki dati marku.

Pojedinci su imali interesa od rata. Ja imam mojih komšija koji su došli iz Stoca u Sarajevo. On neće nikad iz Sarajeva. Ostavio je tamo, oko grada, nešto, a on je došao ovde dobio dvosoban, trosoban stan, našo kola, uvukao se u trgovinu i njega briga sad. Sad njega niko neće oćerati. On neće iz Sarajeva u Stolac, on ima pune džepove para, saćuvo život.

Puno je ratova u Bosni bilo. Dosta je, i previše. Svakom narodu, i srpskom, i hrvatskom i muslimanskom, dovolje je više rata. More se ponovo živiti u Bosni skupa. Sigurno. Kada gledam nazad, sjetim se fina života, dobra života. Imali smo svi para, radili smo, svi smo dobro živili. Ja ovde vidim mesa možda u mjesecu jednom...Nema. A u onom režimu svak je imo mesa, dođi u mesnicu, daj mi ovo,

daj mi ono. Ako ništa drugo, svaka je fabrika imala kuhinje, svaki su dan i radnici imali dobru hranu u restoranima...

Nije ništa dobro došlo s ratom. Ništa. Čak da smo se opametili, došli do pameti, ni to.

Nacionalni identitet je važan. Svak svoje treba da cjeni, jer ko ne cjeni sebe i svoje, ne more ni tuđe. Ja sam Musliman, ja sam Bosanac, ali ja volim Srbe, Hrvate....Mi smo živili i za vrijeme Turske zajedno, i za vreme Franje Josipa u Bosni. Ima pametna narodna, progresivna. Rat je možda počeo zbog nacionalnih razlika u nekim glavama, ali, boga mi, pojedinim glavama, a boga mi što se tiče običnih ljudi, nije stalo nikome da cimbura krv.

Ja bi objasnio svoj nacionalni identitet kao Bosanac. Ništa Musliman. Bosna je država. Svaka čast ko je Musliman, ali mi smo Bosanci. Religija nije važan dio nacionalnog identiteta. To gledam ja samo čovjeka, a vjera nije važna. Ja sam, kad mi je bilo 7,8 godina, išo na vjeronauku i mejtef. U školi u Stocu, vjeronauk je držao pop, sveštenik i hodža. Onda su nas oni sjedinjavali. Pojedini, ne kažem ja svi, možda ima neki beštija. Oni su zajedno pili kafu, fino se pazili se i nama pripovjedali kad smo bili svi, da je to jedan narod. Eto, tad mi je bilo 7 godina, a vidi šta mi se desi kad mi je 70 godina.

Moje gledanje na druge religije nije se promjenilo. Nije kod poštenih ljudi. Pošteni ljudi ostaju pošteni, đubre ostaje đubre. Svude se to more desiti. Muslimana je najviše ovde! A on po šest konzervi pojede, a ja jednu i kaže "Draga braćo i sestre". Onda oni hrvatski kaže "Pobiše sve Hrvate", a nigdje ih nisu pobili. Srbi kažu "Vazda nas biju zato što smo Srbi, a niko ga nije bio. To tako one mrcine prave sebi mjesto. Jer dobro neki dan kaže, nemoj praviti crkve ni džamije, pravi škole i fabrike. E ono je dobro veli, pomozite čovjeka jer stomak ne pita. Ja kupim ovde šećer ili onu štrucu hljeba, ja ne pitam je li ono katoličko ili muslimansko. Sad, ekonomska situacija... Potreban je jak kapital uložiti, osvježiti. U nas je na hiljade ljudi bez posla, a ko nema posla ne more opstat, samo more biti veća sirotinja. Čim je jaka ekonomija bolje je i zdravlje i zdravstvo. Čim nema ekonomije nema ni zdravstva, bolestan narod.

Politička situacija u Bosni je bolja, ali, boga mi, nije lako. U bivšoj Jugoslaviji bio je komunizam. Sad ga osuđuju, al boga mi, školovo nas je taj komunizam. Alija predsednik, Tudžman general, Milošević, Karadžić, sve je to Tito i komunizam školovo. Imaš recept, kakav da je, odeš u apoteku, dobiješ besplatno liječenje u komunizmu Titinom. Sada u školu će ko ima pare. Tito je školovo, dao je dječji dodatak sirotinji, socijalno...

Ako me posluži zdravlje, to je najvažnije, pa da ja mogu doći u svoje mjesto, pa da kažem onome konobaru "Komšija daj mi kaficu, brate". Pa da vidim Jozu, Jovu, pa hajmo ljudi da popijemo kafu. Nema sreće ako ja tražim samo Husu, Muju, Hasu.

Nikakav rat nikome nije donio dobro. Mene čudi sve školovani ljudi, obrazovani fakultetlije, čak sa dva i tri fakulteta, engleski govore, njemački, francuski, a oni narod melju ko mašina meso. I njega briga što je ovamo sirotinja, što su onamo pune jame kostiju žena i djece. Veliki neboderi, fabrike izgorile, nemaš vode, nemaš hljeba, pa to je dokaz čemu ti vode ljudi...Ja nemam koga krivit, što se tiče naroda srpskog i hrvatskog u Stocu. Krivim Aliju. Kad su Tuđman i Milošević svoj narod žrtvovali, gdje neće mene...Ovde, u kampu, imam šta pojest, nisam gladan, ali...Niko te ne pita ništa, imo, nemo, samo me tješi ovo djete...